

Buji Ferenc

HOL VAN ISTEN?*

»Istent még senki nem látta. Ha majd saját szememmel látom, akkor elhiszem, hogy van.«

Ateista részről Isten létevel szemben sokszor elhangzott már ez az ellenvetés. Vegyük most komolyan ezt a hipotetikus bizonyítási módszert, és gondolatban végezzük el ellenpróbáját. Vajon ha bárkit is biztosíthatnánk arról, hogy ha ezen és ezen az utcán végigmegy, a harmadik jelzőlámpánál jobbra fordul, majd az első keresztutcánál lát egy kilencemeletes házat, s ott aztán, ha benyit a 213-as szobába, megláthatja Istent, akkor mi történne? Vajon ha ebben a szobában bárkit vagy bármit is megláthatna, ez alapján megbizonyosodhatna Isten létéről? Másképpen feltéve a kérdést: Vajon mit kellene ott – vagy bárhol másutt (például a 709-es szobában vagy a Marson) – *látnia* ahhoz, hogy megnyugodjék Isten léte felől? Vajon milyen *alakú* lény meglátása tenné előtte kétségtelenné Isten létét? És vajon milyen *méretűnek* kellene lennie ennek az Istennek? *Miből* kellene lennie?

E kérdések képtelenek voltak nyilvánvalóvá teszi, hogy Isten létevel szemben az az érv, hogy még senki sem látta, finoman szólva nem vehető komolyan. Olyannyira nem vehető komolyan, hogy az ember bármit is lásson meg, mérget vehet rá, hogy az nem Isten. Istent meglátni – akár szabad szemmel, akár elektromikroszkóppal, akár rádiócsillagászati távcsővel – *önellentmondás*. Isten nem látható. Itt azonban egy finom megkülönböztetésre van szükségünk: mert ha Isten nem is látható, ez még nem jelenti azt, hogy láthatatlan. Vagyis Isten nem azért nem látható, mert láthatatlan (a szónak abban az értelmében, ahogy valaki egy mesében láthatatlanná válik). Ugyanígy: Isten nem azért nem látható, mert nagyon távoli, és szemünk addig nem hord el; nem azért, mert érzékeink számára túl szubtilis, finom; sőt még csak nem is azért, mert – divatos szóhasználatkal élve – más dimenziókban van, mint mi. Röviden, Isten nem amiatt nem látható, ami miatt *bármi*, ami nem látható, nem látható. Isten sokkal mélyebben fekvő, sokkal lényegibb okok miatt nem látható: azért, mert *nem egy a dolgok közül* – bármilyenek is legyenek, bárhol is legyenek, bármekkorák is legye-

* Forrás → Buji Ferenc: *Magasles. Esszék és reflexiók a tradíció távlatából* (Budapest, 2003, Kairosz Kiadó), p. 51–59.

nek azok. Ha Istent meg lehetne látni, akkor egy volna a dolgok közül. Isten azonban nem egy a dolgok közül. Nem lehet azt mondani, hogy *van* Eiffel-torony, Pista bácsi, Androméda-köd, cipőfűző és Isten. Isten nem úgy van – és pedig *abszolút mértékben nem úgy* –, mint ahogy bármi van. Ezért nincs Isten sem a világban, sem azon kívül. Az igazat megvallva Isten sehol sincsen. A »hol«, a »sehol« és a »mindenhol« – vagyis a tér aktualitásának és potencialitásának teljessége – van Istenben. Nem Isten van a világban: a világ van Istenben. A világ, összes létező és lehetséges dimenziójával, végeláthatatlan tér- és időbeli kiterjedésével, lényeknek milliárdjaival a dimenziótlan, tér- és időbeli kiterjedés nélküli, oszthatatlan Istenben van. A millió fényév átmérőjű galaxisok megszámlálhatatlan sokasága éppúgy az egyetlen, kiterjedés nélküli isteni Pontban van, mint ahogy az évmilliárdok óta folyamatosan táguló világegyetem is az egyetlen, kiterjedés nélküli isteni Pillanatban van. Istenen kívül nincs semmi.

És mégis, a Biblia, az egyházatyák és egyházdoktorok, a szentek és az egyház összes misztikusának egybehangzó tanúbizonysága szerint ezt a mindent magában foglaló isteni Pont-Pillanatot – vagyis magát Istent – az ember csak önmagában, önmagán belül találhatja meg. Isten bennünk van: bennem, bennetek és bennük. Vagyis – visszatérve címadó kérdésünkre – hol van hát Isten? Bennünk van. De nyilván nem úgy van bennünk, hogy bennem is van egy, benned is van egy. *Egyetlen Isten van mindenkiben.*

De mit jelent az, hogy »bennünk«? Nyilvánvalóan nem azt, hogy a testünkben van – mint mondjuk a májunk, vagy egy *pacemaker*, vagy a lenyelt táplálék. Józan ésszel nem lehet azt mondani, hogy bármelyik testrészünk is – vagy akár egész testünk – Isten »székhelye« lenne. Ha így lenne, akkor az tulajdonképpen nem jelentene mást, mint azt, hogy Isten most éppen itt és itt – példának okáért a Mackó utca 23-ban – *tartózkodik*, de majd aztán innen *elviszik*. Ilyen módon mindenki magával hurcolná Istent – voltaképpen saját istenét. Ha tehát Isten bármilyen értelemben is lokalizálható, helyhez köthető lenne a térben (vagyis a testben), az azt jelentené, hogy ő maga alá lenne vetve a térbeliség feltételének – ama feltételnek, amelynek ő a teremtője. Ami nonszensz.

Milyen értelemben van hát bennünk Isten? Nyilván nem testi, térbeli értelemben. Akár tehát úgy is fogalmazhatnánk: Isten *bennünk* van, s nem a testünkben. Első személyben fogalmazva: Isten bennem van – nem a testemen belül, hanem bennem. Mit jelent ez? Én *mint* én nem a test vagyok; nem vagyok test, és a test nem is az *én* részem (nem része énemnek – énnemnek), mert ha az lenne, akkor egy végtagvesztésnél, de már egy ujjperc elvesztésénél is, sőt egy

darabka köröm vagy akár egyetlen hajsza elvesztésével is sérülne, csorbulna, csökkenne én-tudatom. Márpedig ezt senki nem tapasztalja. Senki nem tekinti kihúzott fogát énje egy darabkájának – már csak azért sem, mert valójában mindenki tudja, hogy az én oszthatatlan. *Én* tehát nem vagyok azonos testemmel. Én – én vagyok. Én tehát – még ha hozzá is vagyok kötve egy életre e változékony testhez – nem térbeli valóság vagyok. Ami térbeli, az osztható. Én oszthatatlan vagyok. Ezért *végző soron* mindenki így határozhatja meg önmagát: »Én én vagyok.« Nem valami, hanem valaki – vagyis egy önmagára reflektáló lét. Az önmagára reflektáló létet pedig (ön)tudatnak nevezzük. Voltaképpen ez a reflexió az én.

Énnekem tehát nincs kiterjedésem; s minthogy nincs kiterjedésem – vagyis nem vagyok térbeli –, nem is vagyok a testemben. Csak térbeli létező lehet benne egy térbeli létezőben. *Én* nem vagyok lokalizálható a testemben. Én egy tudat vagyok, vagy ha úgy tetszik, egy eszmeiség, amely e pillanatban a testen keresztül fejezi ki magát, eszközként használva azt. De én mint eszmei-tudati reflexió nem vagyok sehol a testemben.

Isten tehát *én*bennem van, abban a kiterjedés nélküli eszmei reflexióban, ami az ént – engem, téged, őt – alkotja. Isten ebben az értelemben van bennünk, mindannyiunkban, vagyis mindannyiunk énjében. Sőt annyira én-bennem/mi-bennünk van, hogy a misztikusok lépten-nyomon azt hangsúlyozzák, hogy Isten közelebb van hozzánk, mint saját magunk, és hogy Istent ezerszerre biztosabban és elszakíthatatlanabban birtokolhatjuk, mint ahogyan bármit is birtokolhatunk, ideértve önmagunkat is. Isten tehát – hogy úgy mondjuk – nagyon-nagyon bennem/bennünk van, sokkal jobban és mélyebben, mint amennyire mi önmagunkban vagyunk, vagyis mint amennyire mi önmagunkat önmagunkként a tudati reflexióban közönségesen megragadjuk.

Ebből egy nagyon fontos dolog következik. Istent nem a tárgyi világ felé forduló ember fogja megtalálni, nem az, aki erre vagy arra, itt vagy ott keresi – *bárhon* is legyen az a *hely* –, hanem az, aki épp ellentétes irányban keres: az alanyi világ felé fordulva. Önmaga felé fordulva, de messze túljutva még hétköznapi értelemben vett önmagán is. Mert Isten bennem van – vagy ha úgy tetszik: mögöttem. Istent soha senki sem találta meg még önmaga előtt – vagyis a tárgyi világban –, hanem csak önmaga mögött: az alanyi világban, az alanyi világ legmélyén, háttérében, gyökerében. Aki túljutott önmagán, felkutatva önmaga eszmei-tudati reflexiójának gyökerét – az »ott« megtalálja Istent. Igazából tehát nem is annyira arról van szó, hogy Isten bennünk van. Inkább arról van szó, hogy bennünk nyílik az az ajtó, amelyen keresztül »beléphetünk Istenbe«. De hát hol is nyílhatna ez az ajtó?! Talán a 213-as szobában?

Mert minden Istenben gyökerezik. Minden dolog, tárgy Istenben gyökerezik, az egész lét együtt, és külön-külön minden létező Istenben gyökerezik – és az én is Istenben gyökerezik. Természetesen egészen más az, amikor valamilyen dologi létező létének gyökere nyúlik bele az isteni Létbe, mint amikor egy személyes létező tudatának gyökere nyúlik bele az isteni Tudatba. Más, egészen más. De azért azt hozzá kell tennünk, hogy csak a mi oldalunkról más. Isten oldaláról ugyanaz...

Tehát első személyben fogalmazva: Én Istenben gyökerezem. Az én gyökere(m) is Istenbe nyúlik – annak a tudati reflexiónak, öntudatnak a gyökere, amely énként azonosítja önmagát. És Isten csak e belegyökerezés irányában fedezhető fel: nem a tárgyi létben, hanem az alanyi létben, az alanyi lét háttérében, abban a fundamentumban, amelyre az alanyi lét alapozódik. S minthogy ez egy *kontinuus* tudati belegyökereződés, ez az Isten és az én közötti kontinuum mindvégig *tudati* kontinuum. Az én és az Isten között *közvetlen tudati összeköttetés* van.

De ez még nem minden! Hogy a kép teljes legyen, a fenti két pontot össze kell kapcsolnunk. A első pontban arra jutottunk, hogy minden Istenben van. Minden – minden! – a dimenziótlán isteni Pont-Pillanatban van. Ez a dimenziótlán Pont-Pillanat viszont bennünk van, alanyi létünk legmélyén, »ott«, »ahol« alanyi létünk – mint önmagára reflektáló tudat – *közvetlenül* az abszolút isteni Tudatba gyökerezik. S ez nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy *minden bennünk van*. Ez a kijelentés első pillanatra talán meglepő annak számára, aki megszokta, hogy úgy tekintsen Istenre, mint aki a világban van, s aki ezek szerint kimondatlanul is úgy gondolja, hogy a mindenség azért mégis csak több, nagyobb, mint Isten. Ám ha Isten bennünk van – ha »belénk fér« –, akkor vajon mi akadály lehetne annak, hogy a világ is bennünk legyen? A világmindenség talán már nem fér belénk? Csak Isten »fér belénk«, a világ már nem? De talán a mindenség azért nem fér belénk, mert túl nagy kiterjedésű! Jogos is lenne ez az ellenvetés, ha itt egy térbelileg nagynak egy térbelileg kicsinybe való »beleszuszkolásáról« lenne szó. Csakhogy nem erről van szó. Az én – mint fentebb láthattuk – nem térbeli tartály. Az én tudati természetű. S éppen azért lehet benne Isten, s Istennel együtt mindaz, ami Istenben van – vagyis az egész világ –, mert tudati természetű. Isten bennem van; Istenben benne van a világ; a világban benne van a testem; a testem pedig bennem van. »Mi önmagunkban vagyunk. Mi nem a világban vagyunk« – mondja egy indiai bölcs.

Istենen kívül pedig nincs semmi.

A »Hol van Isten?«-kérdéssel kapcsolatban legvégül már csak egyetlen dolgot kell megvizsgálnunk. Már kétszer is említettük azt a túlbecsülhetetlen jelentőségű kijelentést, miszerint: Istenen kívül nincs semmi. Feltehetőleg az olvasónak is feltűnt e kijelentés – nemsokára meglátjuk: látszólagos – kétértelműsége. Mert ez a mondat egyfelől azt jelenti, hogy minden – az Eiffel-toronytól a Marsig – Istenben van, mindent Isten fog körül, és – hogy úgy mondjuk – semmi sem »lóg túl« Istenen; másfelől viszont azt jelenti, hogy Istenen kívül nincs semmi, vagyis csak Isten van: ami van, az Isten. Ez a megkülönböztetés azonban csak a mi korlátozott, sőt inadekvát szempontjaink számára létezik, amelyben újra csak Isten térbeli felfogása kísért. Isten azonban nem valamiféle tartály, amelyen belül ez is, az is lehet. Isten a teljes lét, és a teljes léten kívül nincs más lét. Mert ha – *bármilyen* értelemben! – Istenen kívül lenne valami, akkor az *mindenképpen* azt jelentené, hogy Isten és ez az Istenen kívüli világ együtt több, mint egyedül Isten. Ez pedig azt jelentené, hogy Isten egy a dolgok közül – még ha a legnagyobb is. A »van« azonban nem lehet tágabb, átfogóbb kategória Istennél, mert ha az lenne, akkor Isten nem lenne Isten – hiszen éppen a legátfogóbb kategória az, amit így hívunk: »Isten«.

»Istenen kívül nincs semmi« – ez tehát annyit jelent, hogy mindaz, ami van, Istenen belül van, sőt Istenben van. Sőt Isten. Mert ami Istenben van, az nem lehet nem Isten. Istenben nem lehet más Istenen kívül. Mindez azt jelentené, hogy a világ Isten? Nem erről van szó. A világgal kapcsolatban Isten álláspontját – úgy is mondhatnánk: »világszemléletét« – kell megtalálnunk, mert ez az egyetlen kielégítő álláspont és világszemlélet. Mi a világot – kifelé nézve! – belülről látjuk (befelé nézve láthatnánk kívülről) – vagyis nincs rálátásunk a világra. Ezért bármiféle emberi világszemlélet szükségképpen relatív világszemlélet. Isten azonban, mivel abszolút módon túl van rajta, kívülről látja a világot. Istennek »rálátása« van a világra. »Rálátása« van, de – egy pillanatra se feledkezünk meg róla – önmagán belüli rálátása. Mit »lát« Isten, amikor a világra néz? Mivel a tér-idő teljes terjedelme az isteni Pont-Pillanaton belül van, s mivel Isten számára nem létezik tér-idő, számára a világ nem az, ami számunkra: év- és fényévmilliárdok távlata. Számára a világ egyetlen pont és egyetlen pillanat önmagán mint egyetlen Ponton és egyetlen Pillanaton belül. Vagyis: számára a világ nem világ. Számára a világ úgy, ahogy számunkra létezik, nem létező. Az, ami a mi szemléletünkben a világot világgá teszi, Isten világszemléletéből hiányzik. Számára a világ – önmaga. Isten világszemlélete egybeesik önszemléletével. Ha nem esne egybe, a világ más lenne, mint Önmaga, s ha a világ más lenne,

akkor Istenen kívül lenne, s ha Istenen kívül bármi is lenne, Isten nem Isten lenne. A világ tehát csak a világból nézve világ – Istenből nézve Isten.

Mivel nemcsak a képzelet, de az értés is nehezen tudja megragadni ezeket a dolgokat, egy analógiához kell folyamodnunk. A világ hozzávetőlegesen úgy van Istenben, ahogy az álombeli tárgyak, lények, világok az álmodóban vannak. Nem az álmodó testében, hanem *benne*. A tudatában. Az álombeli világ tudati világ, az álombeli tárgyak és lények tudati természetű tárgyak és lények. Egymás számára ezek a tárgyak és lények reálisak, sőt nagyon is materiálisak. Egy álombeli szemöldökfába egy álombeli ember úgy beverheti a fejét, hogy az utána órákig sajog. Ugyanakkor ez az álombeli világ az álmodó szempontjából teljesen más realitással rendelkezik. Semmilyen értelemben nem áll rajta kívül ez a világ, hanem benne van, sőt ez a világ ő maga. Az álomvilágon belülről nézve azonban az álomvilág és szereplői egyáltalán nem azonosíthatók az álmodóval: hiszen abban tárgyak, lények, személyek sokasága kavarog. Hasonlóképpen van ez Istennel és a világgal is. A világ az egyetlen abszolút isteni Tudat éber álma. A világ Isten képze(le)te. Tehát képzeletbeli? Igen, de isteni-képzeletbeli. Mert az az elgondolás, hogy Isten »előbb« elgondolta (vö. »örök teremtői eszmék«), »majd« megteremtette a világot, ismét csak nagyon emberi megközelítése a dolgoknak. Voltaképpen *maga az elgondolás a megteremtés*. Az az elképzelés, hogy Isten az előzetesen elgondolt világot megteremtette, arra a hamis vélekedésre megy vissza, hogy a világ Isten szempontjából ugyanaz, mint a mi szempontunkból: tér-idő kategóriákkal jellemezhető szubsztancia (anyag). De a világ csak belülről – az álomvilágból – nézve ez. Valójában – Isten, az Álmodó szempontjából – semmi. Vagy éppen minden: Önmaga.

Istenen kívül nincs semmi. Igen: »Benne élünk, mozgunk és vagyunk.«